

Esra Yıldız, Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Şeyhülislamlık Binalarının Tarihçesi (1826-1924), Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022, 299 S, ISBN 978-625-8031-49-2.

Mehmet DERİ¹

Öz

Son yıllarda Şeyhülislamlık Müessesine ve tarihçesine dair yapılan akademik çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri de. Dr. Esra Yıldız'ın kaleme almış olduğu "Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Şeyhülislamlık Binalarının Tarihçesi (1826-1924)" başlıklı çalışmasıdır. Osmanlı Devleti, tarih sahnesinde varlık gösterdiği andan itibaren kurumsallaşma sürecine girmesiyle birlikte dini işlemlerin yürütülmesi için bir müesseseye ihtiyaç duymuştur. Halkın dini konulardaki sorularına cevap bulmak amacıyla kendisinden önceki İslam devletlerinden tevarüs ettiği Şeyhülislamlığı, teşkilatlandırarak bir müessese haline getirmiştir. Osmanlı modernleşmesinin temel olgularından biri olan bürokrasinin Şeyhülislamlığın bir müessese haline gelerek kendi içerisinde kurumsallaşmasında etkili olduğu görülmüştür. Şeyhülislamlığın bir müessese haline gelerek bürokratik teşkilat içerisinde yerini alması süreci, Tanzimat ile başlamış Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve Şeyhülislamlığa müstakil bir yer tahsisi ile devam etmiştir. Şeyhülislamlık, bünyesindeki birimleri yenileme, müstakil birimler kurma veya önceden var olan birimleri Bâb-ı Meşihat'e nakletmek suretiyle kurumsallaşmasını tamamlamıştır. Alanında konuyla ilgili Şeyhülislamlık Arşivi başta olmak üzere, Arşiv Defter ve Belgeleri gibi temel kaynaklar kullanılarak zengin bir akademik literatürle hazırlanmış olan çalışmada; konular özlü bir şekilde ele alınmış, Şeyhülislamlık ve Şeyhülislamlık binalarının tarihçesi çeşitli yönleriyle akademik bir perspektiften incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İlmiye Teşkilatı, Şeyhülislamlık, Ulema, Bâb-ı Fetvâ, Bürokrasi

Esra Yıldız, The History Of The Buildings Of Shaykh Al-Islam Office In The Light Of The Documents Of The Meshihat Archives (1826-1924), Ankara: İlahiyat Publishing, 299 P, ISBN 978-625-8031-49-2.

Abstract

In recent years, the number of academic studies on the institution and history of Shaykh al-Islam has been increasing. One of these studies is titled "The History of the Buildings of Shaykh al-Islam Office in the Light of the Documents of the Meshihat Archives (1826-1924)" written by Dr. Esra Yıldız. The Ottoman Empire needed an institution for the execution of religious transactions as it entered the process of institutionalization at the moment it appeared on the stage of history. In order to answer the questions of the people on religious issues, it organized the office of Shaykh al-Islam, which it inherited from the Islamic states before it, and turned it into an institution. Bureaucracy, one of the main phenomena of Ottoman modernization, was effective in the institutionalization of the office of Shaykh al-Islam by becoming an institution. The process of the Shaykh al-Islam office becoming an institution and taking its place within the bureaucratic organization started with the Tanzimat and continued with the abolition of the Janissary Quarry and the allocation of an independent place for the Shaykh al-Islam office. The office of Shaykh al-Islam completed its institutionalization by renewing its units, establishing independent units, or transferring pre-existing units to the Bab al-Meshihat. In the study, which was prepared with a rich academic literature by using basic sources such as archive books and documents, especially the archive of the office of Shaykh al-Islam, the subjects were handled in a concise manner, and the history of the office of Shaykh al-Islam and the buildings of the office of Shaykh al-Islam were examined from an academic perspective in various aspects.

Keywords: Ottoman İlmiye Organization, Shaykh al-Islam, Ulema, Bab-ı Fetva, Bureaucracy

¹ Uzm., Rağbet Yayınları, mehmet.der@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2287-9330.

***Atıf/ Citation:** Deri, M. (2023). Esra Yıldız, Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Şeyhülislamlık Binalarının Tarihçesi (1826-1924), Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022, 299 S, ISBN 978-625-8031-49-2. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7). 74-76.

Osmanlı Devleti, kendisinden önceki İslâm devletlerinden tevarüs ettiği Şeyhülislâmlığı bir müessese haline getirmiştir. Devletin kuruluşundan itibaren var olan Şeyhülislâmlık, 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla birlikte sabit ve müstakil bir mekâna taşınmıştır. Tanzimat'la birlikte diğer kurumlara paralel olarak Şeyhülislâmlık da devletin bürokratik yapısında yerini almış ve sistematik bir şekilde teşkilatlanmıştır.

Şeyhülislâmlığın 1827 yılında Ağa Kapısına nakledilmesiyle birlikte fetvâ hizmeti de bu mekânda yürütülmüş ve 1836'da kazaskerlik ve İstanbul Kadıları Fetvâhâne'nin bulunduğu Bâb-ı Meşihat'e taşınmıştır. Osmanlı ilmiye sınıfı ve din bürokrasisini meydana getiren bu kurum, tarihi süreçte "Şeyhülislâmlık", "Bâb-ı Meşihat", "Bâb-ı Fetvâ", "Dâire-i İlmiye", "Meşihat", "Dâire-i Meşihat", "Makâm-ı Meşihat", "Meşihat-i İslâmiyye", "Fetvâhâne" ve "Fetvâhâne-i Âlî" gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. Bâb-ı Fetvâ'da yeni birimlerin kurulması aşamasında mekânın önceki sakinleri olan Yeniçeri Ocağının binalarına ilaveler yapılarak Şeyhülislâmlık bürokratik yapısıyla birlikte mekânsal dönüşüm ve gelişimini birlikte tamamlamıştır.

Tarihi süreçte dinî, hukuki ve eğitim alanındaki birimleri ile faaliyet gösteren ve günümüzdeki Diyanet İşleri Başkanlığı, Adalet Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığının görevlerini yürütmüş olan Şeyhülislâmlık, 1900-1924 yıllarında devlet yapısındaki değişiklikler neticesinde görev, yetki ve sorumluluklarının bir kısmını yeni kurulan bakanlıklara devretmiştir. Şeyhülislâmlığın faaliyet gösterdiği bu tarihi mekân 1924 yılından günümüze kadar İstanbul Müftülüğüne, belli dönemlerde de İstanbul Kız Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Botanik Enstitüsüne ev sahipliği yapmıştır. Şu an burada sadece İstanbul müftülüğü ve birimleri bulunmaktadır.

Şeyhülislâmlığın ilmi mirasını barındıran Meşihat Arşivi, Şeyhülislâmlığın bürokratik yapısını, teşkilat sistemini ve diplomatikasını günümüze taşıyan en kıymetli kaynaktır. Şeyhülislâmlık binalarının mimari yapısı, kurumun bürokratik yapısı ve işleyişi bu belgeler sayesinde günümüze taşınmıştır.

İnceleyeceğimiz eser; giriş, dört bölüm, sonuç ve ekler kısmından oluşmaktadır.

Girişte (s.13-14); çalışmanın amacı, önemi, eserin yazılış gerekçesi gibi konular ele alınmıştır.

Birinci Bölümde (s. 15-22); "*Şeyhülislâmlığın Tarihçesi*" başlığı ile Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamın kimliği ve vazifeleri ele alınarak Şeyhülislamlığın bir müessese haline gelme aşamasındaki kırılma noktası olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve ocağın bulunduğu mekânın tamamının Şeyhülislamlığa tahsis edilme süreçleri değerlendirilmiştir. Sultan II. Mahmud'un Hatt-ı Hümayununun latinizesi ile Şeyhülislamlığın kuruluşundaki ilk aşamasındaki ilmiye personelinin sayı ve kadro bilgileri verilmiştir.

İkinci Bölümde (s. 23-193); "*Şeyhülislâmlık Binalarının Tarihî Serüveni*" başlığı altında Şeyhülislâmlık'taki Fetvâhâne-i Âlî, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği, İstanbul Kadılığı, Nakîbü'l-eshrâflık, Mektûbi Kalemî, Evrak Odası/Evrak Müdüriyeti, Dosya ve İstatistik Kalemî, Muhasebe-i İlmiye, Sicill-i Ahvâl İdaresi, Memûrîn Kalemî Müdüriyeti, Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye, Emvâl-i Eytâm Müdüriyeti, Beytü'l-mâl Müdüriyeti, İlmiye Tekâüd Sandığı, Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm, Evkâf-ı Hümayûn Müfettişliği Mahkemesi, Meclis-i Meşâyih, Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi, Ders Vekâleti ve Meclis-i Mesâlih-i Talebe, Meclis-i İmtihan-ı Kur'a, Sicillât-ı Şer'iyye Dâiresi, Şûrâ-yı İlmiyye ve Encümen-i Islâhât-ı İlmiyye, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Cemiyeti, Cerîde-i İlmiye Müdüriyeti, Dârü'l-Hikmeti'l-İslamiyye, Bâb-ı Fetvâ Camisi ve Bâb-ı Fetvâ Tabâbeti gibi birimlerin Şeyhülislâmlık içerisindeki mekânsal konumu arşiv belgeleri özelinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Şeyhülislâmlığın keşif defterleri doğrultusunda Şeyhülislamlık birimlerinin yapısı, odalarının ölçüleri, birimlerdeki tamir ve tadilatlar, kalem işi, tezhip ve tezyinat çalışmaları ve mekânın genişletilme faaliyetleri açıklanmıştır. Böylece Şeyhülislâmlıktan İstanbul Müftülüğüne geçiş sürecinde Bâb-ı Meşihat'in tanıklık ettiği mekânsal serüven detaylı bir şekilde incelenmiştir. Şeyhülislâmlık

binalarının yapımı ve Şeyhülislamlığın dinî ve hukukî bir külliye haline dönüşmesi süreci anlatılmıştır. Birimlerde yapılan tamir ve tadilatlar, afetlere karşı alınan önlemler, dairelerin tefrişatı gibi müessesenin ana yapısı ve görünümü arşiv belgelerinden istifade edilerek açıklanmıştır.

Üçüncü Bölüm (s. 195-254) “Şeyhülislamlığın Demirbaş Eşyaları” başlığını taşımakta olup bu bölümde Meşihat Arşivi’ndeki demirbaş kayıt defterindeki bilgilerden Şeyhülislamlığın birimlerindeki teberrukat eşyaları, tablolar ve eserlerin listeleri verilmiştir. Bu listeye göre Sultan II. Abdülhamid’in yaptırdığı sicil dolapları, taşbaskı Kur’ân-ı Kerim kalıpları, arşivlerdeki hüsn-i hat levhaları, birimlerin mühürleri ve tarihi saatlerin günümüze ulaştığı ifade edilmiştir.

Dördüncü Bölümde (s. 255-260) “Şeyhülislamlıktan İstanbul Müftülüğüne” başlığı ile 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılması, akabinde 4 Kasım 1922’de Osmanlı Hükümetinin istifa etmesi, sonrasında şeyhülislamlığın kaldırılıp yerine Şeriyye ve Evkaf Vekâleti’nin kurulması ve 3 Mart 1924’te Şeriyye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılıp yerine Diyanet İşleri Reisliği’nin kurulması konularına yer verilmiştir.

Yine bu bölümde Şeyhülislamlığın 1914 yılında İstanbul Kız Lisesine zorunlu olarak ev sahipliği yapmasından ve 1926’da çıkan büyük bir yangınla Şeyhülislamlığın birimlerinin Haliç’e bakan taraftaki binalarının yok oluşundan bahsedilmiştir. Yangının ardından 1935 yılında İstanbul Üniversitesi Biyoloji Enstitüsünün temellerinin atılma süreci, enstitünün hizmete açılması ve İstanbul Üniversitesi’ne bağlı bir botanik bahçesinin yapımı aşamasında görevli mimarlara değinilmiştir. Ayrıca tüm bu olayların dönemin arşiv belgeleri ve gazete haberleriyle siyasi arka planı mercek altına alınmıştır.

Sonuç kısmında (s. 261-264) ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Ekler kısmında (271-298) ise Şeyhülislamlığın tarihçesi ile ilgili fotoğraf albümü sunulmuştur. 19. yüzyıl Şeyhülislamlık binalarının ve kitabelerinin fotoğrafları, Bâb-ı Meşihat’in vaziyet planı, haritası, krokileri, Sultan II. Abdülhamid’in el emeğinin de bulunduğu arşiv dolaplarının fotoğrafları, çalışmaya kaynaklık teşkil eden keşif defleri ve dönemin gazete sayfalarına yer verilmiştir.

Netice itibarıyla ifade edilecek olursa çalışma; zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, alanında yapılan ilk çalışmalardan olması, konuların bütüncül ve sistematik bir şekilde ele alınması, yazarının konuya olan hakimiyeti ve özgün değerlendirmeleri, kendi alanında daha sonra yapılacak akademik araştırmalar için ciddi bir literatür katkısı sunması nedeniyle konuya ilgi duyan akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı özelliği taşımaktadır.